

TALABALARNI INTELLEKTUAL KASBIY RIVOJLANTIRISHDA SUN'IY INTELLEKTNING O'RNI VA HAMIYATI

Ismoilova Nilufarxon Ibroximjon qizi

ADPI mustaqil tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14437583>

Annotatsiya: Sun'iy intellekt ta'lim jarayoniga faol kirib kelmoqda va shundan kelib chiqib aytish mumkinki, bu ilg'or texnologiyalarning qo'llanish ko'lami har yili faqat kengayib boradi. Ayni vaqtda sun'iy intellektning ta'limdagi asosiy qo'llanish yo'nalishlari ko'rib chiqilsa, bu avvalambor o'qituvchilarning zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi, talabalarning akademik natijalarini nazorat qilish, standart topshiriqlarni tekshirish, ularning bilim darajasi va mashg'ulotlarga tayyorgarligini baholash va boshqalar. Bunday muntazam vazifalar darslardagi muhim ta'lim jarayonidan ko'p vaqtni olib qo'yadi. Endi ta'lim samaradorligi va sifati oshishi uchun bunday muntazam vazifalarni sun'iy intellektga topshirish mumkin.

Kalit so'zlar: Intellekt, kasbiy rivojlanish, sun'iy intellekt, kompetentlik, globallik, differentsiatsiya, ierarxik integratsiya, neyron tarmoqlar, intellektual vazifa.

Ma'lumki, aksariyat insonlar hali ham o'zlarini bilimlikning yagona manbai deb hisoblaydilar. Bu jarayonda o'qituvchilar shuni tushunishlari va qabul qilishlari kerakki, an'anaviy bilimlarni faqat o'qituvchi orqali uzatish usuli endi o'z ahamiyatini yo'qotmoqda. O'qituvchi endi bilim manbai emas, balki o'quvchilarning o'quv va bilim jarayonini boshqaradigan menejer bo'lishi kerak. R.Nazipovning fikriga ko'ra, bunga shubha yo'q: "Aholining savodxonlik darajasi yuqori bo'lib, ta'lim olishning turli shakllari va madaniy qadriyatlarini egallash imkoniyatlari mavjud. OAV va internetning rivojlangan sharoitida o'qituvchi endi madaniyatning yagona tashuvchisi bo'lishdan chiqdi, ta'limning avvalgi ilohiy mazmuni ham yo'qoldi. Shunga muvofiq, o'qituvchining o'quvchiga va o'quv materialiga bo'lgan yondashuvi ham o'zgarishi zarur".¹

So'nggi vaqtlarda pedagogika va uning amaliy qo'llanilish sohalari o'rtasidagi aloqalar yanada aniqroq kuzatilmoqda. Bu tendensiya kasbiy kompetentlikka ham tegishli bo'lib, u uzoq muddat davomida akademik fanning chetida bo'lib kelgan. Pedagogik jihatdan bu tushuncha insonning avval shakllangan va uning keyingi kasbiy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadigan xususiyatlarini anglab yetish va ularni faollashtirishga qaratilgan faoliyatni anglatadi. Kasbiy maslahatda zamonaviy pedagogik tushunchalar jadalroq qo'llanilmoqda va yangi usullar ham diagnostik, ham korreksion, ham yo'naltiruvchi faoliyatning turli sohalarida faol qo'llanilmoqda. Ammo, intellektga bag'ishlangan qator ishlarga qaramay, uni rivojlantirish muammosi hanuzgacha yetarli darajada o'rganilmagan. Bu sohada olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, talabalik davrida insonning ruhiy rivojlanishi davom etadi, intellekt ichidagi ruhiy funksiyalarning murakkab qayta tuzilishi yuz beradi, shaxs tuzilishi butunlay o'zgaradi, chunki individ yangi, kengroq va xilma-xil ijtimoiy jamoalarga qo'shiladi. B.G.Anan'ev,² M.D.Dvoryashina,³ I.Stepanova va L.Granovskayalar⁴ intellektual xususiyatlarni tasvirlash va oliy

¹ Назипов Р.М. Субъектность: становление в образовании [Текст] / Р.М.Назипов // Новые ценности образования, 2005, № 5 (24) – С. 134-138.

² Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1969.

³ Дворяшина М.Д. Опыт комплексного психологического и психофизиологического изучения структуры личности // Человек и общество. Вып. 4. – Л.: 1969.

⁴ Степанова Е.И., Грановская Л.Н. Микровозрастной подход к исследованию интеллекта взрослых // Психол.

ta'lim jarayonini shaxsni rivojlantirish – ta'limning tizimli maqsadi doirasidagi rivojlanish jarayonini ichki mantig'iga bo'ysundirish, oliy o'quv yurtida mutaxassislarni tayyorlash sifati muammosini hal qilish nuqtai nazaridan dolzarb pedagogik vazifa hisoblanadi, deb ta'kidlashgan. O'z vaqtida X.Verner ontogenezda intellektual rivojlanishning uchta asosiy bosqichini ajratib ko'rsatgan:

- 1) globallik;
- 2) differentsiatsiya;

3) ierarxik integratsiya (so'nggi bosqichda bilish funksiyalari o'rtasidagi o'zaro bog'liqliklar shakllanishi va avval mustaqil bo'lgan bilish funksiyalarini boshqaradigan oliy bilish funksiyalarining paydo bo'lishi nazarda tutiladi)⁵. Biroq, agar ontogenezning keyingi bosqichlarida intellektual rivojlanish xususiyatlari hisobga olinsa, fikrimizcha, qo'shimcha ravishda to'rtinchi bosqich – markazlashuv bosqichi haqida ham gapirish lozim. Bu bosqich mental tajribaning destruksiyasi va kompensator tarzda tushunchaviy tafakkurning boshqaruvchi roli kuchayishi bilan o'ziga xos ahamiyatga ega.

Hozirgi vaqtda sun'iy intellekt inson faoliyatining barcha sohalariga, jumladan, ta'lim sohasiga ham kirib borayotgani haqida ko'p eshitish mumkin. Ushbu tadqiqotda biz sun'iy intellekt nima ekanini va uning jamiyat hamda ta'lim tizimi rivojiga qanday ta'sir ko'rsatishi mumkinligini o'rganishga harakat qilamiz. Umuman olganda, neyron tarmoqlar – bu matematik model bo'lib, katta miqdordagi hisoblash kodini o'z ichiga oladi. Ular berilgan savolning mezonlarini tahlil qilish orqali intellektual vazifani hal qilishga qodir. Ko'p miqdordagi ma'lumotlar va ma'lumotlar bazalarini tahlil qilgan holda, sun'iy intellekt eng to'g'ri va aniq javobni shakllantiradi. Neyron tarmoqlarning asosiy afzalligi ularning mustaqil o'rganish qobiliyatida, ya'ni ular IT mutaxassisining bevosita ishtirokisiz o'zlari bilim olishga qodir⁶. Inson bir vaqtning o'zida shuncha katta hajmdagi matn va ma'lumotlarni qayta ishlay olmaydi, lekin sun'iy intellekt bu vazifalarni samarali bajara oladi. Shuningdek, sun'iy intellekt inson xatolarini istisno qiladi, bu esa ishning aniq va to'g'ri bajarilishini ta'minlaydi. Sun'iy intellekt texnologiyalarini ta'limga integratsiya qilish – bugungi kundagi eng muhim masalalardan biri. Uning turli jihatlarini Y.Ivaxnenko va V.Nikolskiylar⁷ o'z tadqiqotlarida muhokama qilib o'tganlar.

Sun'iy intellekt yaratish g'oyasi dastlab ingliz matematigi Alan Tyuringga tegishli. U o'zining “Hisoblash texnikasi va intellect” (“Computing machinery and intelligence”) nomli asarida bu masalani tahlil qilgan. Bir qator mulliflar fikriga ko'ra, insonning fikrlash jarayonini modellashtirish va mashinalarning intellektual qobiliyatlarini tahlil qilish orqali Alan Tyuring sun'iy intellekt konsepsiyasini rivojlantirdi. Uning ishlari sun'iy intellekt haqidagi zamonaviy tushunchalarni shakllantirishda aynan uning g'oyalari muhim ahamiyatga ega bo'ldi⁸. Bu kontekstda, ta'limni globalizatsiya va texnologik rivojlanish sharoitida jamiyat rivojlanishining ajralmas qismi sifatida tushunishning falsafiy jihatida muhim ahamiyatga ega.

журнал. 1980. Т. 1, № 5. – С. 54-65.

⁵ Werner H. Developmental processes. Vol. 1. N. Y.: Intern. Univ. Press, 1978.

⁶ Филатова О.Н. Применение нейросетей в профессиональном образовании / О.Н.Филатова, М.Н.Булаева, А.В.Гущин // Проблемы современного педагогического образования. – 2022. – №77-3. – С. 243-245.

⁷ Ивахненко Е.Н., Никольский В.С. ChatGPT в высшем образовании и науке: угрозы или цен ный ресурс? // Высшее образование в России. 2023. Т. 32. № 4. С. 9–22. DOI: 10.31992/0869 3617-2023-32-4-9-22.

⁸ Воронов М.В., Пименов В.И., Небаев И.А. Системы искусственного интеллекта. – М.: Издательство Юрайт, 2023. – 256 с. URL: <https://urait.ru/book/sistemy-iskusstvennogo-intellekta-532212> (дата обращения: 08.08.2023).

“Hukumat va jamiyatning ta’limni strategic, milliy ustuvorlik sifatida tarbiyalashga bo’lgan munosabati, ijtimoiy, iqtisodiy va boshqa o’zgarishlarning barcha yo’nalishlarini rivojlantirish samaradorligi davlat hamda jamiyat tomonidan ta’limni strategic milliy ustuvorlik sifatida tushunishidan kelib chiqadi”⁹ deydi S.Barinova o’z tadqiqotlaridan birida. Shu o’rinda Barinovaning fikrini quvvatlangan holda, aytish kerakki, davlatdagi chuqur ijtimoiy-iqtisodiy o’zgarishlar, xalqaro mehnatni taqsimlashni rivojlantirish, shuningdek, kompyuter axborot texnologiyalari va globalizatsiyaning texnologik hamda ijtimoiy jarayonlarini joriy etish kontekstida kasbiy faoliyatdagi muammolarning murakkabligining oshishi zamonaviy ta’limning o’ziga xos javob berishini talab etadi. Bunday yondashuv, ta’lim tizimini takomillashtirish orqali mamlakatning iqtisodiy salohiyatini oshirish, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash va innovatsion taraqqiyotga erishish maqsadlariga xizmat qiladi.

Ta’limning milliy ustuvorlik sifatida tan olinishi ijtimoiy taraqqiyotning poydevorini mustahkamlab, barcha sohalarida keng ko’lamli o’zgarishlarni jadallashtiradi. T.Platoxina fikriga ko’ra esa, jamiyatning barcha sohalarini axborotlashtirish zamonaviy davrda rivojlanishning asosiy belgilaridan biri hisoblanadi.¹⁰ Ilmiy nuqtai nazardan axborotlashtirish o’quvchilarning mustaqil o’qitish va bilim olish ko’nikmalarini rivojlantirish uchun qulay imkoniyat yaratadi. Masofaviy ta’lim platformalari, raqamli darsliklar, interaktiv taqdimotlar pedagogik jarayonni boyitadi va ta’limning individuallashtirilgan yondashuvini amalga oshirishga yordam beradi.

Umuman olganda, o’qituvchi bilan o’quvchi o’rtasidagi muloqot yanada moslashuvchan bo’lib, o’quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan ta’lim dasturlarini ishlab chiqish imkoniyatini taqdim etadi. Bu holat, ayniqsa, oliy ta’lim sohasini ham jiddiy qamrab olishi A.Sanko ta’biri bilan aytganda obyektiv voqelik sifatida¹¹ namoyon bo’lmoqda. Chunki, yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo’lib kelgan. Ammo biz yashayotgan XXI asrda bu masala haqiqatan ham hayot-mamot masalasiga aylanib bormoqda.¹² Chunki axborotlashgan jamiyat ham o’ziga xos xavf-xatarlardan xoli emasligi, bunday xatarlarga esa faqat chinakam bilimli kadrlar orqali kurasha olish, bining uchun esa o’sha kadrlarlarni to’g’ri yo’naltiruvchi o’qituvchilarni shakllantirish ustuvor vazifa sifatida qaralishi lozim.

References:

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1969.
2. Баринова С.Г. «Проблемы современного педагогического образования», № 75-4, Ялта. Крымский федеральный университет им. В.И.Вернадского. – С. 42-45.
3. Воронов М.В., Пименов В.И., Небаев И.А. Системы искусственного интеллекта. – М.: Издательство Юрайт, 2023. – 256 с. URL: <https://urait.ru/book/sistemy-iskusstvennogo-intellekta-532212> (дата обращения: 08.08.2023).

⁹ Баринова С.Г. «Проблемы современного педагогического образования», № 75-4, Ялта. Крымский федеральный университет им. В.И.Вернадского. – С. 42-45.

¹⁰ Плахотина Т.Ю. Масштабирование цифровых информационных технологий в образовательную среду СПО / Т.Ю. Плахотина, А.Б. Осипова // Развитие человека в эпоху цифровизации: сборник научных трудов. – Казань: Институт педагогики, психологии и социальных проблем, 2020. – 200 с.

¹¹ Санько А.М. Функции преподавателей вузов в современных условиях / А.М. Санько // Вестник Самарского университета. История, педагогика, филология. – 2019. – Т. 25. – № 1. – С. 57-62.

¹² Мирзиёев Ш.М. Жисмоний ва маънавий баркамол ёшлар – бугунги ва эртанги кунимизнинг хал килувчи кучидир. 1-жилд. – Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2018. – 505-б.

4. Дворяшина М.Д. Опыт комплексного психологического и психофизиологического изучения структуры личности // Человек и общество. Вып. 4. – Л.: 1969.
5. Ивахненко Е.Н., Никольский В.С. ChatGPT в высшем образовании и науке: угрозы или ценный ресурс? // Высшее образование в России. 2023. Т. 32. № 4. С. 9–22. DOI: 10.31992/0869 3617-2023-32-4-9-22.
6. Мирзиёев Ш.М. Жисмоний ва маънавий баркамол ёшлар – бугунги ва эртанги кунимизнинг ҳал қилувчи кучидир. 1-жилд. – Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2018. – 505-б.
7. Назипов Р.М. Субъектность: становление в образовании [Текст] / Р.М.Назипов // Новые ценности образования, 2005, № 5 (24) – С. 134-138.
8. Плахотина Т.Ю. Масштабирование цифровых информационных технологий в образовательную среду СПО / Т.Ю. Плахотина, А.Б. Осипова // Развитие человека в эпоху цифровизации: сборник научных трудов. – Казань: Институт педагогики, психологии и социальных проблем, 2020. – 200 с.
9. Степанова Е.И., Грановская Л.Н. Микровозрастной подход к исследованию интеллекта взрослых // Психол. журнал. 1980. Т. 1, № 5. – С. 54-65.
10. Санько А.М. Функции преподавателей вузов в современных условиях / А.М. Санько // Вестник Самарского университета. История, педагогика, филология. – 2019. – Т. 25. – № 1. – С. 57-62.
11. Филатова О.Н. Применение нейросетей в профессиональном образовании / О.Н.Филатова, М.Н.Булаева, А.В.Гущин // Проблемы современного педагогического образования. – 2022. – №77-3. – С. 243-245. Werner H. Developmental processes. Vol. 1. N. Y.: Intern. Univ. Press, 1978.
12. Werner H. Developmental processes. Vol. 1. N. Y.: Intern. Univ. Press, 1978.